

ایران

بین دو انقلاب

از مشروطه تا انقلاب اسلامی

یرواند آبراهامیان

ترجمه‌ی
کاظم فیروزمند
حسن شمس‌آوری
دکتر محسن مدیرشانه‌چی

فهرست

نه	مقدمه ناشر
یازده	اشاره مترجمان
۱	پیشگفتار
۴	مقدمه

بخش یک: زمینه تاریخی

۱۰	۱ قرن سیزدهم
۱۰	ساختار اجتماعی
۱۷	سازمانهای گروهی
۲۳	برخوردهای گروهی
۳۰	برخوردهای گروهی و آگاهی طبقاتی
۳۳	سلسله قاجار
۴۶	۲ انقلاب مشروطه
۴۶	تأثیر غرب
۵۳	طبقه متوسط سنتی
۵۶	روشنفکران
۶۴	از اعتراض تا انقلاب (۱۱۸۰-۱۲۸۵)
۷۴	انقلاب (خرداد ۱۲۸۴ - مرداد ۱۲۸۵)
۷۸	مبارزه برای مشروطیت (مرداد ۱۲۸۵ - خرداد ۱۲۸۷)
۸۴	جنگ داخلی (خرداد ۱۲۸۷ - تیر ۱۲۸۸)
۹۲	۳ رضاشاه
۹۲	دوره تجزیه (۱۲۸۸-۱۲۹۹)

۳۱۵	طبقه کارگر شهری
۳۳۷	طبقه متوسط مالک
۳۴۱	توده‌های روستایی
۳۴۹	۸ پایگاههای قومی حزب توده
۳۴۹	برش قومی
۳۵۱	مسیحیان
۳۵۴	آذریها

بخش سه: ایران معاصر

۳۸۲	۹ سیاست توسعه ناموزون
۳۸۲	تشبیت قدرت (۱۳۳۲-۱۳۴۲)
۳۸۹	توسعه اجتماعی-اقتصادی (۱۳۴۲-۱۳۵۶)
۳۹۸	توسعه نیافتگی سیاسی (۱۳۴۲-۱۳۵۶)
۴۰۹	ایران در لبه انقلاب
۴۱۳	۱۰ مخالفان
۴۱۳	احزاب سیاسی (۱۳۳۲-۱۳۵۶)
۴۳۶	روحانیت مخالف (۱۳۴۲-۱۳۵۷)
۴۴۲	سازمانهای چریکی (۱۳۴۹-۱۳۵۶)
۴۵۸	۱۱ انقلاب اسلامی
۴۵۸	تظاهرات طبقه متوسط (اردیبهشت ۱۳۵۶ - خرداد ۱۳۵۷)
۴۷۱	اعتراض طبقه متوسط و کارگر (خرداد ۱۳۵۷ - آذر ۱۳۵۷)
۴۸۵	سقوط شاه (دی - بهمن ۱۳۵۷)
۴۸۹	فرجام
۴۹۸	یادداشتها
۵۴۷	کتابنامه
۵۵۵	نمابه

۱۰۷	ظهیر رضاشاه (۱۲۹۹-۱۳۰۴)
۱۲۴	سلطنت رضاشاه (۱۳۰۵-۱۳۲۰)
۱۳۶	دولت رضاشاه و جامعه ایران

بخش دو: سیاست برخوردهای اجتماعی

۱۵۲	۴ نظام سیاسی مستقر: از سلطنت نظامی تا سلطنت در حال تنازع
۱۵۲	سرآغازهای نو
۱۵۸	مجلس سیزدهم (آبان ۱۳۲۰ - آبان ۱۳۲۲)
۱۶۷	انتخابات مجلس چهاردهم (آبان ۱۳۲۲ - بهمن ۱۳۲۲)
۱۷۹	گشایش مجلس چهاردهم (بهمن - اسفند ۱۳۲۳)
۱۸۳	مجلس چهاردهم (فروردین ۱۳۲۳ - فروردین ۱۳۲۵)
۲۰۳	۵ نظام سیاسی مستقر: از سلطنت در حال تنازع تا سلطنت نظامی
۲۰۳	نخست‌وزیری قوام (بهمن ۱۳۲۴ - آذر ۱۳۲۶)
۲۱۷	انتخابات مجلس پانزدهم (آذر ۱۳۲۵ - خرداد ۱۳۲۶)
۲۱۸	مجلس پانزدهم (خرداد ۱۳۲۶ - خرداد ۱۳۲۸)
۲۲۶	انتخابات مجلس شانزدهم (تیر ۱۳۲۸ - بهمن ۱۳۲۸)
۲۳۵	مجلس شانزدهم (بهمن ۱۳۲۸ - اردیبهشت ۱۳۳۰)
۲۴۰	نخست‌وزیری مصدق (اردیبهشت ۱۳۳۰ - مرداد ۱۳۳۲)
۲۵۳	۶ حزب توده
۲۵۳	تشکیل (مهر ۱۳۲۰ - آبان ۱۳۲۱)
۲۶۱	گسترش در شمال (آبان ۱۳۲۱ - مرداد ۱۳۲۳)
۲۷۰	گسترش در جنوب (مرداد ۱۳۲۳ - مهر ۱۳۲۵)
۲۷۵	سرکوب (مهر ۱۳۲۵ - بهمن ۱۳۲۸)
۲۸۷	احیا (بهمن ۱۳۲۸ - مرداد ۱۳۳۲)
۲۹۵	۷ پایگاههای طبقاتی حزب توده
۲۹۵	برش طبقاتی
۲۹۷	طبقه متوسط حقوق‌بگیر

مقدمه ناشر

برای تفسیر و تحلیل رویدادهای تاریخی و ارزیابی نقش نیروها و شخصیت‌های گوناگون سازنده‌ی تاریخ، بهتر است مورخ و جامعه‌شناس تا اندازه‌ای از آن رویدادها دور شوند و فاصله بگیرند تا از جهت‌گیریها و علائق شخصی هر چه بیشتر آزاد شده و صرفاً بر مبنای واقعیتها و مبانی نظری مشخص قضاوت کنند. اما برای ثبت و ضبط رویدادها و واقعیتها، هرچه این فاصله‌ی زمانی نزدیک‌تر باشد بهتر است، تا مشاهده‌ها و خاطره‌ها پیش از آن‌که غبار فراموشی بر آنها بنشینند و جزئیات را محو و دقت را کم کند، بر صفحه‌ی کاغذ بیابند، ثبت و ضبط شوند و به حافظه‌ی تاریخ سپرده شوند. ما برای تفسیر و تحلیل رویدادهای دوران پرتلاطم نزدیک به خود هنوز فرصت داریم اما در ثبت آنها زود نجنبیده‌ایم و اهمیت کتاب حاضر بیشتر در همین است که با تلاشی پژوهشگرانه و سامانمند و دقیق، و روشی علمی و آکادمیک، بسیاری از واقعیتها و اطلاعات و وقایع دورانی حساس را از منابع و اسناد و مراجع گوناگونی که یافتن و دسترسی به بسیاری از آنها چندان آسان نیست گردآوری و تدوین و جمع‌بندی کرده و در اختیار معاصران و آیندگان نهاده است. در این زمینه پیش از این نیز کارهایی انجام شده است که میان آنها آثار ارزشمند کم نیست اما از آنجا که حتا در زمینه‌ی گردآوری اطلاعات و واقعیتها هم گرایشهای سیاسی نویسنده و پژوهشگر خالی از تاثیر نیست و گذشته از این، حتا منابع و اسنادی هم که او از آنها بهره میجوید از گرایشها و جانبداریهای خاص عاری و بری نیستند، پس تنها راه نزدیکتر شدن به حقایق، تعدد و کثرت اینگونه آثار است که هر یک از دیدگاهی و نقطه‌نظری متفاوت و معین به صحنه‌ی تاریخی بنگرند. در این میان آنچه به اثر حاضر امتیاز و ویژگی میبخشد بهره‌جویی آن از منابعی است که پیش از این به اندازه کافی بدانها توجه و از آنها بهره‌برداری نشده بود و میتواند بر بسیاری از گوشه‌های تاریک تاریخ معاصر روشنی بیشتری بیفکنند. گذشته از آن، مؤلف با دید یک مورخ جامعه‌شناس به تاریخ نگاه کرده و در نقل رویدادها، اطلاعاتی را گردآورده که از دید جامعه‌شناختی ارزش تحلیلی و تفسیری داشته باشند و به شناخت و درک جامعه‌شناسی سیاسی ایران در این دوران کمک کنند. بی‌تردید نمیتوان انتظار داشت این اثر

همه‌ی نادانسته‌ها یا ابهامها یا اختلاف نظرها در این زمینه را بزداید و چه بسا در برخی موارد بتوان در آن کمبود یا سهوی یافت چراکه هنوز منابع و مدارک و اسناد فراوان دیگری نیز درباره‌ی این دوره از تاریخ ایران هست که باید بررسی و کاوش شوند. به ویژه باید توجه داشت که چون کتاب حاضر در آغاز به قصد تالیف اثری درباره‌ی پایگاههای اجتماعی حزب توده طرح شده و سپس دامنه‌ی بررسی آن توسعه یافته، ممکن است تاکید نامتناسب نصیب آن حزب شده و به گوشه‌های دیگر به اندازه‌ای که سزاوارند توجه نشده باشد. اما اینها هیچیک از اهمیت و منزلت کتاب به عنوان پژوهشی عالمانه و دقیق در زمینه‌ی تاریخ سیاسی ایران نمیکاهد.

اشاره مترجمان

کتاب حاضر در میان کتاب‌های متعددی که بویژه در سالهای اخیر در باب تاریخ معاصر ایران به فارسی نوشته یا ترجمه شده است دست‌کم از سه لحاظ - جامعیت، روش، و وسعت اطلاعات و منابع - بی‌نظیر و منحصر به فرد است.

به باور مترجمان، در میان انبوه منابعی که در خصوص تحولات شگرف سده‌ی اخیر از انقلاب مشروطه تا انقلاب اسلامی در دست است، تقریباً هیچ یک از جامعیت لازم و پوشش کامل این مقطع از تاریخ معاصر برخوردار نیست. مثلاً تاریخ ایران در دوره‌ی سلطنت قاجار اثر علی اصغر شمیم که در این زمینه شهرت دارد، به پایان سلطنت این سلسله ختم می‌شود. آغاز این مقطع را نیز در کتاب‌های متعددی که صرفاً در باب انقلاب مشروطه به قلم ایرانیان و بیگانگان نگاشته شده است می‌توان مطالعه کرد، اما طبعاً همه‌ی این آثار از اواخر عصر قاجار فراتر نمی‌روند. کتاب مشهور و هشت جلدی تاریخ بیست ساله ایران به قلم حسین مکی که به دنباله‌ی تحولات این دوره می‌پردازد، چنان که از نامش پیداست، به شرح و تفصیل دو دهه حکومت و سلطنت رضاشاه محدود می‌شود.

از میان آثار معروفی که در این خصوص به فارسی ترجمه شده است، اثر سه جلدی پیتراوری به نام تاریخ معاصر ایران که زمان نسبتاً وسیع‌تری را فرا می‌گیرد باز به دو دهه‌ی نخست سلطنت محمدرضا شاه محدود می‌شود و در آغاز دهه‌ی چهل شمسی به پایان می‌رسد. کتاب گذشته چراغ راه آینده است تاریخ ایران را در فاصله‌ی دو کودتا - ۱۲۹۹ و ۱۳۳۲ - می‌پوشاند و دوران پیش و پس از آن را در بر نمی‌گیرد. کتاب تاریخ سیاسی بیست و پنج ساله ایران اثر غلامرضا نجاتی نیز که دنباله‌ی این مقطع را - از کودتای ۱۳۳۲ تا انقلاب اسلامی ۱۳۵۷ - شامل می‌شود، باز آن طور که از نامش پیداست، تنها به ربع آخر این سده‌ی تاریخی می‌پردازد. به همین قرار، زندگینامه‌ها و خاطرات سیاسی یا آثاری که صرفاً به بررسی یک رویداد یا